

AS MARCAS DE PESCA PARA SE SITUAR NO MAR

Por: Francisco Calo Lourido

Os alleos ao mar veno como unha enorme lámina de auga. Todo é mar, mais ignoran como poida ser o que está por baixo desa tona que muda de cor, que onte era azul, hoxe gris, outro día verde, ou prata ou violeta.... E que polas noites se volve negro pechado, coma tinta china, agás cando arde e os barcos aproveitan para andar á ardora, é dicir, cando o mar está cheo de plancto e algo (peixes ou barco) o axita. Estes non familiarizados co mundo da pesca ollan saír do porto os barcos, venos regresar con peixe e deducen que, onde lles cadrou, largaron os aparellos, mallaron os peixes e volveron con eles para terra. Ignoran que para pescar algo, sen que sexa unha casualidade, é preciso, amais de moitas outras cousas, coñecer o fondo mariño. Ao longo de séculos os bos patróns, os que pescaban ben, debían en boa medida a que sabían perfectamente se debaixo da quilla do seu barco había area, lama, cascabello, pedra, laxa, piña, cabeza, beirada, carreiro (para pasar libre) ou baixo (do que se librar), así como a forma desa área. Aprender isto foi un traballo local, por iso os de cada porto coñecen os seus mares e adoitan ignorar como son os das outras zonas.

Todos os investigadores do mundo pesqueiro e náutico coinciden en dicir que o primeiro instrumento empregado no mar foi o sebeiro ou escandallo: unha pedra amarrada a un calamento que se empregaba para sondar e saber que profundidade había debaixo do barco. Isto era suficiente para navegar cunha certa seguridade de non rematar encallados nun baixío inesperado. Nalgún intre adoptou un aspecto cilíndrico ou fusiforme e fixoselle un furado nun extremo, no que se introducía un pouco de sebo, de onde tomou o nome de sebeiro. Amarrado polo outro extremo, lanzábase ao mar e, ao cobralo a bordo, sabíase, pola pegada deixada no sebo, amais das brazas de profundidade, a natureza do fondo. Posteriormente pasou a ser feita en bronce ou chumbo. O feito de untala con sebo tiña unha finalidade, non tanto de navegación, canto de pesca. Se marca area (limpo), ninguén se pon alí a pescar fanecas ou maragotas, mentres que, se indica seco (pedra), saben que non se van matar raias nin linguados ou rodaballos. Cada especie de peixe ten o seu hábitat e as súas querenzas.

Escoitei a un patrón explicar isto a un profano. Díxolle: "Un extraterrestre chega aquí coa súa nave e fondea aí no ar; pretende pescar homes, os aparatos márcanlle o que está no fondo, onde estamos nós, pero non nos ve e o que debe facer é fondear xusto enriba da porta desa taberna. Como alí sempre estamos entrando uns e saíndo outros, el vainos pescando ata que case non quedamos. Entón vai ao resón e cambia de posta, poñéndose enriba daquela outra tasca e continua alí asinando homes. Se ignora as marcas das portas das tabernas e fondea aí no medio, o máis que pode pescar é un raro que vai dunha taberna á outra, e mellor lle sería mudar de oficio.

Xa temos marcado un sitio bo para pescar, pero este non é máis ca un punto e hai que amplialo, caendo en todas as direccións para ter a topografía completa do seu fondo, xa que os peixes poden estar dunha banda ou doutra en función de como traballen as correntes e as mareas, sobre todo se hai pouca profundidade, variando tamén as circunstancias nas diferentes estacións. Todo o anterior se foi aprendendo ao longo de séculos e, coa única axuda do escandallo, as xentes dun lugar foron coñecendo, cartografando e memorizando o fondo do seu mar, desde o máis próximo á costa ata o máis afastado ao que ousaban saír coas súas embarcacións.

Cando o mar pasa unha gran tempada descansado, serve en peixe. Esaxerando moiísimo, dicíanme uns bacallaeiros de Terra Nova que, ao rematar a Segunda Guerra Mundial, andaba o bacallau xurdido, embarrando os barcos que alí chegaban. Poñámonos agora nos mares virxes de hai centos e miles de anos; aqueles primeiros mariñeiro -malia seren principiantes- poderían pescar en calquera sitio, pois todo estaría cheo de peixe, mais, segundo avanzaba a depredación e con ela medraba a escaseza, houbo que ir saíndo más afora e memorizando os novos lugares para saber volver ao mesmo sitio. En

WikipediA. Escandallos de chumbo. Museo Naval (Madrid)

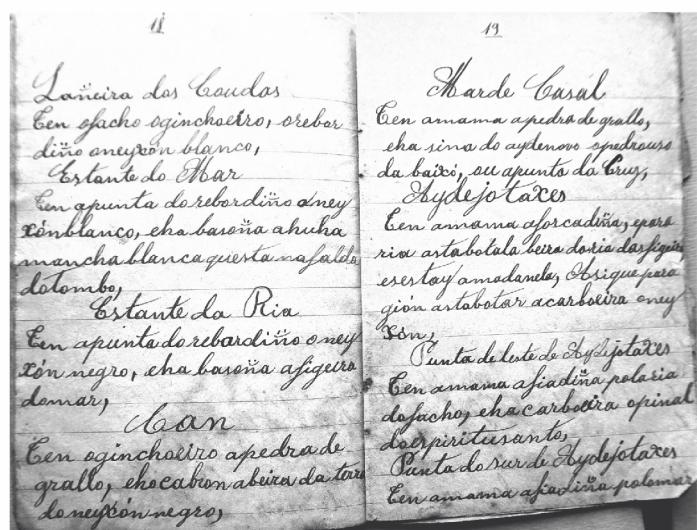
algures, un mariñeiro, sen dúbida totalmente ignorante en xeometría, pero con luces naturais, deuse de conta de que o lugar que quería lembrar viña sendo o vértice dun ángulo imaxinario, sendo os lados dúas liñas rectas trazadas ao enfiar para cada unha dous puntos destacados da costa e doados de lembrar, as chamadas marcas. Aprendido isto, iría pulindo a precisión do vértice, escollendo marcas (accidentes xeográficos, construcións...) que estivesen o máis lonxe posible do barco e entre si e abrindo o ángulo canto más mellor. Conseguiría así ter o que os pescadores chaman marcas finas. Se o lugar de pesca, a posta ou fanequeira, é grande, non se precisa tanta exactitude, pero se é pequeno, se se trata do que no Porto do Son chamos un *garrancho* (unha simple pedra, un bote afundido...), un cativo desvío ocasiona saír do sitio e non pescar.

Así como unha cousa leva a outra, unha posta de pesca, unha fanequeira, lévanos a saber doutra. Un barco sae con idea de ir a esa posta coñecida, pero a néboa non permite ver as marcas con seguridade; recórrese ao sebeiro para ver se cadra a profundidade e bótanse os liños ao mar deixando ir o barco ao garete. Vanse matando así peixes encarnados (propios do seco), entre eles cabras e, de súpito, pican as fanecas (propias das beiradas). Fondean e seguen pescando ata que levanta a néboa e, ollando para as marcas, comproban que non están onde pensaban. Procuran e memorizan unhas marcas novas e agora xa saben onde hai unha nova fanequeira. Así me teñen contado de tantas postas descubertas andando “a cabreiar”, é dicir, matando cabras por enriba do seco ata caer na beirada. Eu, descoñecedor do mar de Pontevedra, fixen o mesmo no “Salseiros”, buscando postas arredor de Ons, desde o Baixo Zazarías polo norte ata Cabezo Cotufón, Bastián de Val, etc., polo Mar de Fóra, ou Cativelos polo leste, para quen me serviu unha das marcas do primeiro en senso contrario: a luz do Camouco entre a Punta do Centolo e o Centolo.

Outras postas serían atopadas largando aparellos. Os anzois caen nun punto, nunha área pequena, mentres os aparellos, caso das betas, como abarcan moito más espazo, non precisan tanta finura na marcación, mais cómpre saber un número maior de marcas tanto para largalos ao tendido como en senos. Debemos coñecer a forma da pedra ou pedras próximas para ir largando con xeito toda a cacea. En ocasións, cando a estamos metendo a bordo, vemos que un seno do aparello trae unha carga superior de fanecas (estou exemplificando con fanecas para nos entender, por iso cito as betas). Míranse as marcas e resulta que non estamos nun sitio coñecido, que nos desviamos. Marcamos e xa temos outra posta máis para cando veñamos pescar á liña ou largar redes. Isto foise facendo, día a día, ao longo dos tempos, pero a maioría das marcas aprendémolas dos nosos pais ou dalgún alleo (cousa estrañísima), e incluso podería falar das dos pecios, abundantes en congres, que foron mercadas aos patróns das bacás que os descubriron por embarrar neles ao iren en arrastro polo limpo. E por último, outra maneira de aprender postas de pesca, é sendo “boiero”, é dicir, tomndo nota de onde están as boias dos aparellos largos por patróns que saben ou achegándose, con más ou menos descaro, a un barco que está fondeado a pescar e poñéndoselle ao costado.

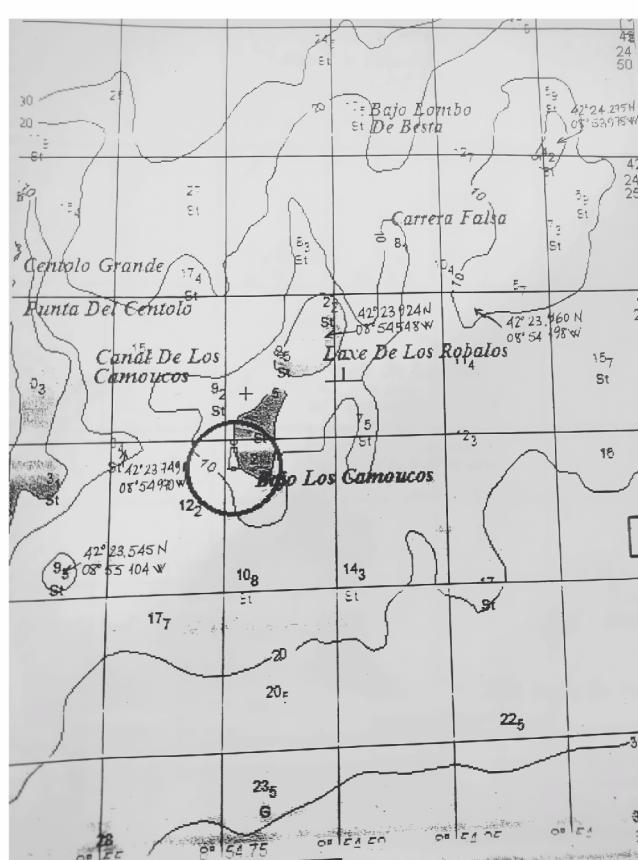
Práctica habitual é estar pescando e ver como un barco trae a proa ao teu. Se non muda o rumbo, e normal que o patrón mande arriar catro ou seis brazas de calamento, co que o barco cae e sitúase fóra da posta. Chega o intruso e, mentres procura marcas, pregunta se hai algo. A resposta sempre é “nada”, logo catro frases sen interese ata que o “boiero”, con notorio disimulo, tomou nota mental e marcha. Se marcou ben, cando volva alí pescará o mesmo “nada”. Nunha ocasión estiven un tempo que me pareceu eterno cun bo badeixo dando cabezadas a media auga e eu co brazo ben estendido para que non se apreciase o movemento da tanza. Tiven sorte de zafalo e metino a bordo despois de marchar o “boiero”. Nun traballo máis amplio comentei que, conversando con mariñeiros de Portonovo, de Bueu e de Ons, todos eles coincidían en considerar “boieros” aos de Loira, onde houbo moitos pescadores a principios do século XX (Calo, 1998, 38-39).

Os bos patróns procuraban ter más de catro marcas por posta, prevendo que habería días nos que sería imposible, polo sol de fronte ou pola néboa, distinguir algunha delas. Sabendo escribir, era moi normal que aproveitasen algúns dos

Follas do derroteiro de Vicente Lourido, meu avó

moitos días que o mar non lles permitía traballar para ir anotando nun caderno ou libreta todas as postas que sabían, podendo logo refrescar a memoria das mesmas. Teño de meu avó Vicente parte dun destes chamados derroteiros, confeccionado a partir das postas más próximas a terra ata os mares más afastados a onde chegaban traballando os do Porto do Son, e teño outro de tío Secundino (Calo, 1996: 48) que di na primeira folla que foi feito no Nadal de 1930 e que <<este derroteiro es espresamente para pescar o congrio>>. Neles atopamos anotacións como que tal posta é <<Moy pescadora para primavera>> ou que <<Para estar libre de Baya [Baia e un mar situado fronte ao castro de Baroña con moitas postas (Pragueira, Fatigueira...)] pola Terra emenester apunta de cobeiro aposa de baixo oupola terra da sagrada. E para non meterse nas pedras de Jadamil emenester traer acapilla aberta pola craba, que dalipara terra entran as pedras>>. Nese mar de Baia teño axudado a matar (falando como os mariñeiros) moitas fanecas, pescadas, congros e corobelos.

Marcas electrónicas de pesca. Cedida. Pelón

Nun moi importante traballo de Santos Graça sobre o mar da Póvoa de Varzim hai un listado de postas de pesca nas que traballan os poveiros. É curioso que as más importantes só teñen unha marca principal ou mestra, vg. Baltar e, conseguintemente, non pode haber un ángulo, senón, simplemente, unha longa liña. Así: Baltar a S. Gens, Baltar a Luz, Baltar ao Escarvado, etc. En sitios más pretos da costa si constrúen o ángulo, e así temos: <<Dom Martins -25 braças- Marca: Sul: Pedras Ruivas à Cajanca; Norte: Pedrosos à Forcada de Abremar>>. Nas postas más de fóra, xa entre 200 e 300 brazas, de onde o nome de “Profundo”, <<não tem marcas para se regular, porque os montes se afundam na auga, não se avistando terra>>, polo que tiñan que se guiar a base de sondar co escandallo. A S. de Fisterra temos tamén nós un “Profundo” ($42^{\circ} 49' / 9^{\circ} 19'$) (Durán, 1991: 116), así chamado no Son, sendo un dos mares preferido por meu avó para ir aos badeixos “da braza”, e o derradeiro que citou cando estaba no leito de morte.

Nun libro que recolle a toponimia da costa galega entre Panxón e A Guarda, incluíu o autor (Vilar, 2008) a reproducción dun caderno de marcas ou derroteiro do baionés José Antonio Selegante. Este patrón, amais das necesarias marcas para se situar na posta de pesca fixo un sinxelo esbozo de cada parella enfiada, o que facilita a súa localización, mesmo para alguén pouco coñecedor dos topónimos da zona. Con iso, calquera mariñeiro alleo pode situarse enriba da posta perfectamente.

A chegada da electrónica ao mar (sonda, sonar, GPS, plotter, radar...) fixo innecesarios estes antigos e sabios coñecementos, pero os vellos patróns repiten que, se fallan os fusibles ou os satélites, os de agora non saben nin ir levantar os aparellos que largaron onte.

BIBLIOGRAFÍA:

- CALO LOURIDO, Francisco (1996): *Xentes do mar. Traballo, tradición e costumes*. A Nosa Terra, Vigo.
- CALO LOURIDO, Francisco (1998): “Individualismo fronte ós nosos, afirmación local contra os alleos e defensa do territorio”. In CALO LOURIDO, F. (coord.): *Antropoloxía Mariñeira. Actas do Simposio Internacional de Antropoloxía In Memoriam Xosé Filgueira Valverde*. Ponencia de Antropoloxía Cultural do Consello da Cultura Galega. Santiago, 1998, pp. 29-42.
- DURÁN NEIRA, Carlos (dir.) (1991): *Caladeros de pesca del litoral gallego*. Serie Estudios Sectoriales, 6. Fundación Caixa Galicia, A Coruña.
- GRAÇA, António dos Santos (1932): *O Poveiro. Usos, Costumes, Tradições, Lendas*. Póvoa de Varzim. (Hai ed. facsimilar da Câmara Municipal da Póvoa de Varzim, 1982).
- VILAR PEDREIRA, Xosé Lois (2008): *Talasonimia da costa sur de Galicia*. Instituto de Estudos Miñoranos. Gondomar.